

ATATÜRK İNKILÂPLARI VE SİVAS

HÜSEYİN YILDIRIM

Milli Mücadele'nin başlangıç tarihi olarak kabul edilen Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkmasından önce adından fazla söz edilmeyen Sivas, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçip Millî Mücadele'yi başlatmasından sonra her Anadolu vilâyeti gibi kısa sürede ona katılmakta gecikmedi ve bir anda kendini Millî Mücadele'nin merkezi olarak buldu.

Sivas, Anadolu'nun o günkü ortamı içinde Amasya Genelgesi'nde de belirtildiği gibi "Anadolu'nun her bakımdan en güvenli yeri" idi¹. Erzurum Kongresi ile başlayan Anadolu hareketi, Sivas Kongresi ile devam etti. 4 Eylül 1919'da toplanan Sivas Kongresi pek çok zorluğa rağmen 11 Eylül'de çalışmalarını bitirmiş, İstanbul'la bağlantısını kesmiş, Anadolu'daki yönetimi ele almıştı. Basınıyla (*İrade-i Milliye*)², erkeğiyle özellikle kadınıyla³, Millî Mücadele'nin ilk hareketleri burada başlamış, bunlar Heyet-i Temsiliye'nin buradan ayrılmasından sonra da devam etmişti.

Kongre öncesi hayli olaylara sahne olan ve hemen hemen herkesin bir heyecan ve telâş içinde bulunduğu Sivas, bu durumunu kongre sırasında bir bekleyişe bırakmıştı. Daha sonra ise o eski sessiz, sakin günlerine geri dönmüştü. Tüm bu süreç için Sivas vilâyeti tüm kadroları ve halkıyla elinden geleni yapmış, Atatürk'ün de dediği gibi "*CUMHURİYETİN TEMELİNİ BURADA ATTIK*" sözüyle tarihte lâyık olduğu yeri almıştır⁴.

Cumhuriyetin ilânından sonra başlayan Türkiye'yi çağdaşlaştırma sürecinde yapılan inkılâp hareketleri Sivas'ta da ilgiyle takip edilmiş ve benimsenmişti. Bu yazının konusu işte bu inkılâplardan bazılarının, özellikle Sivas basınına dayanarak Sivas'ta nasıl karşılandığıdır.

¹ Mustafa Kemal Atatürk; Nutuk, Cilt I, İstanbul, 1980, s. 38.

² Hüseyin Yıldırım; *İrade-i Milliye*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, sayı 23, Mart 1992, Ankara, ss. 325-330.

³ Bekir Sıtkı Baykal; Millî Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1986. Cemiyetin Nizamnamesi için bakınız; *İrade-i Milliye* 22 Kanun-ı evvel 1335.

⁴ Hüseyin Yıldırım; *İstiklâl Harbinde Sivas*, 19 Mayıs 1919-23 Nisan 1920 (basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1986.

ŞAPKA İNKİLÂBİ

24 Ağustos 1925 tarihinde Kastamonu'da kendisini karşılayanları Panama türü bir şapkayla selâmlayan Atatürk böylece şapka inkilâbını başlatmış oluyordu. Atatürk'ün Kastamonu seyahati ile gündeme gelen şapka meselesi bir yenilik olarak Sivas'ta nasıl karşılandı, Sivas'ta şapkayı ilk defa kim giydi? Bu ve benzeri bilgileri o günün Kızılırmak⁵ gazetelerinde bulmak mümkündür⁶.

Sivas'ta ilk defa şapkayı giyen Darümuallimin Müdürü Mahmut Bey olmuştur. Kızılırmak gazetesinin 28 Eylül 1925 günü nüshasında “*Şapkalar Geldi*” başlığıyla; “Heyet-i Vekile'nin tarihi kararı üzerine Sivas münevveranı da derhal şapka giymek istemişler fakat evvela mağazalarda bulamadıkları gibi yapacak terzi de yoktu. Bir iki serpuş yapan terzi, zabitan ve polislerin şapkalarını yapmakla meşguldü. Bu sırada fırsat bulup burada yaptırarak Sivas'ta ilk defa şapka giyen Darümuallimin Müdürü Mahmut Bey olmuştur. Bilâhare muallimlerden Eyüb Hamidi, Talha Beyler, talebeden Cevdet Efendi, burada yaptırılan serpuşlar bu suretle tamim etmeye başlamıştır. Telgrafla sipariş edilen şapkaların -ki dört tane idi- vürudunda Vali Beyefendi, Cinayet müdde-i umumisi, Maarif ve Polis Müdürü beyler ilk defa fötr şapka giymişlerdir. Dün Türk şirketine altmış şapka gelmiş, bir saat zarfında bir tane kalmamıştır. Bugünlerde bir çok ticarethanelere de mühim miktarda şapka gelecektir. Bir haftaya, memur ve muallimlerden şapka giymeyen kalmayacaktır”⁷.

Gazetenin aynı nüshasında “*Şapka ile Selâmda Dikkat Edilmesi Lâzım Gelen Noktalar*” başlığı altında şapka muâşeretine dair uzunca bir yazı neşredilirken “*Hem Acırım Hem Gülerim*” başlığı altında kaleme alınan imzasız

⁵ 15 Teşrin-i Evvel 1909 tarihinde yayın hayatına başlayan Kızılırmak gazetesinin kurucusu Kâmil Kitapçı'dır. Kâmil Kitapçı gazetesinin kuruluşunu şöyle anlatıyor: “1325 senesinde gençler ve memleketin işleriyle alakadar olan münevveran bir toplantı yaparak Sivas şehrinde hususî bir gazete çıkarmaya karar vermiş, imtiyaz ve idaresini de bana tevdi etmişlerdi. Gazetenin ismi Pınarbaşı (Aziziye) kazası kaymakamı olan Muammer Beyin buluşuyla Kızılırmak oldu.” 1325'den 1326 senesi sonuna kadar düzenli çıkan gazete daha sonra neşriyatını 1914 yılına kadar durdurmuştur. İkinci çıkışı 1914-1917'dir. Üçüncü çıkışı 1925 senesidir. 15 Haziran 1940 yılına kadar Cumhuriyet Halk Partisi ve halkevi adına çıkan gazete bu tarihten sonra “*Sivas Postası*” ismini alacaktır. Daha sonra yeniden çıkmak için hazırlık yapıldı ise de “*Ülke*” onun yerine çıkacaktır. Başlangıçta haftalık, bazı dönemlerde haftada iki gün, bazen de günlük olarak çıkan gazete Sivas halkını aydınlatmak için elinden gelen bütün imkanları kullanmıştır. (Gazetenin büyük bir koleksiyonu Kâmil Kitapçı'nın varisleri tarafından 28 Şubat 1983 tarihinde Cumhuriyet Üniversitesi Kütüphanesi'ne bağışlanmıştır.)

⁶ A. Turan Alkan, İstiklal Mahkemesi'nin Sivas Günleri ve Muhaliflerin Tasfiyesi I, Tarih ve Toplum, sayı 62, Şubat 1989, cilt 11, İletişim yayınları, s. 82.

⁷ Kızılırmak, 28 Eylül 1341.

fıkralarda Sivas'da şapkalar ve şapkalılar hakkında ilk intibalar şöyle dile getiriliyordu:

Hem acırım, hem gülerim

“— Gündüz akşama kadar şapkalı iken, akşam üzeri fesli olarak çarşıya çıkanlara...

— Şapkasını rüzgâra kaptırıp da arkasından koşanlara⁸.

— Şapka mı giysem, âzalıktan mı çekilsem, imam mı olsam diye istihâreye yatanlara...

— Başına fötr şapka koyarak, kravatsız gömlek ve basık pabuçla gezen memurların asrî kıyafetine⁹...

— Ermenilerin (sabahın hayır)ına mukabele edip de, Türk'ün şapkası var diye selâmını almayan ham sofulara¹⁰...

— Şapkasını çamura yuvarlayanlara...

— Acîb ve gârib-üş şekl kasketlilere...¹¹

Şapka inkılâbını takip eden günlerde pahalılığa rağmen şapka hızla yayılıyordu. Kızılırmak gazetesi Sivas'da şapka âdetinin yayılmasını memnuniyetle kaydediyordu:

“Sivas'da bütün memurlar kısm-ı azamı fötr olmak üzere şapka giydiler, Mekteplerde talebenin bir kısmının tesbit edilen model tarzda şapkaları izhar edilmiştir. Terziler yetiştirdikçe diğeri de giyeceklerdir. Yalnız, Meclis-i İdare âzâlarından bazılarının henüz şapka giymediklerini görüyoruz, hatta meclislerde başlarını açmadıklarını işitiyoruz. Eğer bu vaki ise katiyen doğru değildir. Sermuharririmiz Hayri Bey bilâ-tereddüt şapkasını giydi, hakikî inkılâpçılığını gösterdi. Bugüne kadar hükûmetin her türlü müzâheret ve teshilâtına mazhar olan zevâtın bu hususta en ufak bir tereddüt göstermesi bile nimet-nâ-şinâşlık olur. Vali Beyefendi'nin nazar-ı dikkatini celb ederiz.”¹²

Sivas Meclis-i Umûmi Vilâyet Riyaseti daha kanun Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde tartışılırken, ilginç bir teklifi değerlendirmek üzeredir. Sığırcızâde Hayri Bey'in imzasını taşıyan bu teklifte özetle, Heyet-i Vekile kararnamesinin isabetinden bahisle “... şapkanın bizde yalnız sunûf-u münevveriyeye

⁸ Kızılırmak, 13 Teşrin-i Evvel 1341.

⁹ Kızılırmak, 20 Teşrin-i Evvel 1341.

¹⁰ Kızılırmak, 29 Teşrin-i Evvel 1341.

¹¹ Kızılırmak, 10 Kanun-u Evvel 1341.

¹² Kızılırmak, 13 Teşrin-i Evvel 1341.

inhisârı memlekette yeknesaklığı ihlâl ettiğinden ötürü beynelmilel bir kisve olan şapkanın bilumum halka teşmili bu itibarla lazım ve zaruridir” denilerek “bilhassa sünûf-u münevver arasında bu teşmil kararını bekleyenler”in çoğunluğundan dem vurulmaktadır. Teklife göre şapka kararnamesi hemen halka teşmil edilmeli, aksine hareket edenler ise İdare-î Vilâyet Kanunu’nun madde-i mahsûsası icâbınca cezalandırılmalıdır. Hayri Bey’in teklifinde ilginç bir özellik daha var: Meselenin esasen beledî bir problem olduğuna dikkat çeken Hayri Bey, Belediye Kanunu’nun “bu babdaki mevadd-ı ahkâmına göre evâmir-i belediyeye itaat etmeyenler hakkında yapılacak muamelenin, şapkaya muhalefet edenler hakkında da” uygulanmasını talep etmektedir¹³.

Meclis, bu tavrı “Mevadd-ı müstâ’celen add ederek” 24 Kasım 1925’de hemen kabul etmiş ve şu kararı almıştır: “Meclis-i umumi-i vilâyete takdim olunan kisve-i medeniyenin umuma teşmili hakkında tavrı mevadd-ı müstâ’celen add olunarak o günkü ruznâme-i müzakerâta idhali müttefikan kabul olunmuş, her vech-i âti mukarrerat ittihaz edilmiştir.

Şapkanın resmî kıyafetler müstesna olmak şartıyla bilumum halka teşmili ve buna muhalefet edenlerin idare-i vilâyet kanununun madde-i mahsusası vechile tecziyesi veyahut mesele esasen beledî bir şekilde bulunduğu cihetle beledî kanunun bu babdaki mevaddı ahkâmına göre evâmir-i belediyeye itaat etmeyenler hakkında dahi aynen tatbiki takarrür etti ve sûret-i tatbiki hakkında cereyan eden müzakere neticesinde:

¹³ Alkan, A.g.e. s. 83. Hayri Bey’in teklifinin tam metni şöyledir: Meclis-i Umûmi-i Vilâyet Riyaset-i Celilesine, “Sevgili Cumhuriyetimizin memleketi asrî ve medenî bir gayeye yürütmek azmiyle intizam ve ısdar ettiği pek mühim mukarrerat arasında ciddi bir surette nazar-ı itibâre alınmağa lââyık bir de kisve kararnamesi var. Hükümet bu kararıyla kendi memurlarına ve memur hukukundan istifade eden müntehib ve gayrimüntehib bilumum mensubüne yeni kisveyi giymelerini emr etmiştir. Bütün medenî milletlerin iksâ etmekte olduklara şapkanın bizde yalnız sünûf-u münevveriyeye inhisârı memlekette yeknesaklığı ihlâl etmekte ve takib edilen noktaya nazara... etmektedir. Beynelmilel bir kisve olan şapkanın bilumum halka teşmili bu itibarla lazım ve zaruridir. Bilhassa sünûf-u münevver arasında teşmil kararını bekleyen pek çoktur. Binaenaleyh kararname-i mâruzun madde-i mahsusuyla gösterildiği üzere şapkanın resmi kıyafetler müstesna olmak şartıyla bilumum halka teşmil ve buna muhalefet edenlerin idare-i vilâyet kanununun madde-i mahsusası vechile tecziye veyahut mesele esasen beledî bir şekilde bulunduğu cihetle, Belediye kanunun bu babdaki mevaddı ahkâmına göre evâmir-i belediyeye itaat etmeyenler hakkında yapılacak muamelenin şapkaya muhalefet edenler dahi aynen tatbiki suretiyle, pek çirkin bir halde ve yekdiğerine benzemeyen halk kisvesinin de yeknesak bir hale ifrağı hususunun meclis-i umumi heyet-i muhteremesince bir karara rabtını rica eylerim efendim.”

Meclis-i umumi vilâyet azası

Sığırcızade Hayri

Alkan, A.g.e., s. 86. (Kızılırmak, 24 Teşrin-i Sani 1341)

Merkez vilâyette bir, kaza merkezlerinde birbuçuk nevâhi ve karyelerde iki ay zarfında tarihli ilânından muteber olmak üzere kisve-i medeniye iksâsî bilûmum halka teşmili müttefikan kabul olundu.

Meclis-i umûmi reis-i sânisî Hayri"¹⁴.

Sivas Vilâyet Meclisi, TBMM aynı konuyu görüşür ve tartışırken, kanunla tanzim edilmesi gereken bir mesele hakkında bütün vilâyetleri inkılâp yarısında geride bırakarak, öncü bir karar çıkartmış bulunmaktadır. Alınan kararın mer'î hukuka uygun olup olmadığı hakkında herhangi bir itiraz ya da tartışmanın yapıldığına dair bir malûmat yoktur. Bu bilgileri veren Alkan, bu şartıcı karar hakkında bazı tahminlerde bulunuyor: "23 Kasım 1925 tarihinde Ankara İstiklâl Mahkemesi Sivas'a müteveccihen Ankara'dan ayrıldığını haber alan Meclis, Sivas'ın yüzüne sürülen bu kara lekeyi (14 Kasım'daki yafta olayı) temizleyip Sivas halkının böyle çirkin eylemi tasvip etmediğini ispat etmek için, böyle şartıcı bir kararı alelacele çıkarmış olabilir. Buna rağmen, Sivas Vilayet Meclisi'nin, TBMM'ni geride bırakarak tam bir gün farkla aynı mahiyette bir karar almış olması, en azından hukuk usulü bakımından misline az rastlanır bir örnek olsa gerektir."¹⁵

Sivas'ta şapka inkılâbı yolunda bu tür olumlu adımlar atılırken, Anadolu'nun çeşitli illerinde olduğu gibi Sivas'ta da olumsuz bir hareket görülüyordu. Bu, 14 Kasım 1925'de Taşhan'ın duvarına asılan yafta idi. Bu konulara bakmak için 25 Kasım 1925 tarihinde Sivas'a gelen Ankara İstiklâl Mahkemesi'nin¹⁶ çalışmaları basında Kızılırmak gazetesinde sürekli yer almıştır. Üç gün devam eden yargılamalar sonucunda verilen hüküm şöyledir:

"İnkılâp ve selâmet ve saadet-i vatan ve cumhuriyetin istikbali namına verdiğimiz hükümleri okuyorum:

"Çil Mehmed'in idamına, Şekeroğlu, Gani, Evliya efendilerin onbeş sene küreğe Edirne hapishanesine, sabık erkân-ı harp Ziya, Hamid, Dava Vekili Sabuncuzade Ahmed, Kürt Aziz, Bayraktarzade Hakkı beyler onar sene küreğe Kırklareli hapishanesine, Belediye Reisi Abbas, Aza Şeyh Ömer, Abdürrahim efendiler yedibuçuk sene Kütahya hapishanesine, Nalbantzade Ali Bey üç sene müddetle Sinop'a, Emir Paşa üç sene müddetle Isparta'ya nefy, diğer maznunların da beraatlerine karar verilmiştir."

¹⁴ Alkan, A.g.e., s. 86.

¹⁵ Alkan, Ay. es. s. 84.

¹⁶ Ergün Aybars, İstiklal Mahkemeleri, Cilt I-II (1920-1927) Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 1988, s. 408.

Üç sayfanın tamamını kaplayan zabıt özetlerinin en sonunda iki satırlık bir not göze çarpıyor: Ertesi sabah Çil Mehmet idam edilmiş (28 Kasım 1925), diğer mahkûmlar da Çarşamba gecesi sevk edilmişlerdir¹⁷.

A. Turan Alkan bu olayları şu şekilde değerlendiriyor: “Zabıt özetlerinden edindiğimiz intibâ şudur ki: Hükümet ve şapka aleyhine ibâreler taşıyan yafta meselesi, kendi başına mahallî bir vaka olarak kabul edilmemiş, bilakis bu yaftanın gerisindeki güçler, yurt çapında teşkilatlanmış tehlikeli bir muhalefetin temsilcileri olarak görülmüştür. Şapkanın bütün halka teşmil edilmesiyle ilgili kanunla, İstiklal Mahkemesi’nin Sivas’a varışının aynı güne rastlaması, esas meselenin şapkaya karşı yaygın bir direnişi bastırmak ve kırmaktan çok, şapka meselesini ön planda tutarak organize muhalefeti yıldırmak gayesine önem verildiğini hatırlatıyor... Böyle bir bakışla Sivas’taki Yafta hadisesinin sonuçları değerlendirilirse şu gerçek ortaya çıkacaktır: Muhaliflerin tasfiyesi! Ama bu iki başlı bir tasfiye olmuştur; bir yandan hükümet muhaliflerini tasfiye ederken, diğer taraftan mahallî nüfuz sahipleri de yine aynı şekilde siyasî ve sosyal rakiplerini etkisiz hale getirmeyi başarmışlardır.”¹⁸

Aradan yıllar geçtikten sonra da yine basında “Ülke” gazetesinde¹⁹ şapka kanununa aykırı hareket edenlerle ilgili haberlere rastlamaktayız: “Şarkışla, Kangal, Yıldızeli, Zara kazalarında... şapka kanununa aykırı bulduklarından haklarında tahkikat yapılmaktadır.”²⁰ “Şehrimiz, Paşabey mahallesinde oturan Mehmet Bozatlı şapka kanununa muhalif harekette bulunduğundan Cumhuriyet Savcılığı’na verilmiş, haklarında gereken işlem yapılmıştır.”²¹

HARF İNKILÂBI

Sivas, harf inkılâbında da şapka inkılâbında olduğu gibi öncü bir rol oynamıştır. Kızılırmak gazetesinde harf inkılâbıyla ilgili yazılara, henüz inkılâba karar verilmediği 17 Mayıs 1928 tarihinden itibaren başlandığı görülmektedir. O tarihlerde gazetede yer alan “*Latin Harfleri Kabul Edilirse*” başlıklı yazı latin harfleriyle yayımlanmıştı. İstanbul gazeteleri bile basında latin harflerine 9 Ağustos 1928 tarihinden itibaren yer vermeye başlamışlardı. Sözü edilen yazıda bir çok yazım hatası bulunduğu gibi, yazının bazı kısımla-

¹⁷ A. Turan Alkan, İstiklal Mahkemesi’nin Sivas Günleri ve Muhaliflerin Tasfiyesi III, Tarih ve Toplum, sayı 64, Nisan 1989, cilt 11, İletişim yayımları, s. 207.

¹⁸ Alkan, A.g.e. ss. 207-211.

¹⁹ İlk sayısı 1 Kasım 1945 de çıkan gazete, isim hakkı Kâmil Kitapçı’ya satılan Kızılırmak gazetesinin yerine C.H.P’nin yayın organı olarak kuruldu. Gündelik, siyasî olarak çıkan gazete 1959 yılına kadar aradaki kesintilere rağmen yayını sürdürdü. (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Kütüphanesi’nde koleksiyonu mevcuttur.)

²⁰ Ülke, 21 Ekim 1947.

²¹ Ülke, 18 Aralık 1947.

rında elde yeterli harf bulunmadığı için arap harfleri kullanılmıştır. Yazıda ayrıca yazarın haftada beş saat halka latin harflerini öğretmeye hazır olduğunu bildirmesi harf inkılâbının gerçekleşmesini ne kadar arzu ettiğini açıkça göstermektedir. Kızılırmak gazetesi harf inkılâbıyla ilgili gelişmeleri, yetkililerce bu konuda yapılan açıklamaları zamanında halka duyurarak onları bilgi sahibi yapmayı görev saymıştır. Dil Encümeninin faaliyetlerini, almış olduğu her türlü kararı ve tebliği, Anadolu Ajansı ve diğer gazetelerden aldığı haberler aracılığı ile halka anında iletmıştır²².

Harf inkılâbının başlamasıyla birlikte Sivas'taki hareketlenme daha da artacaktır. Millî Eğitim Müdürü Kazım Bey tarafından şehirde bulunan muallim ve maarif memurlarına yeni harf öğretilmek üzere İsmet Paşa İlkokulu'nda kurs açılacaktır²³. Yine Millî Eğitim Müdürlüğü'nce, daire müdürleri tarafından memurlara yeni yazıyı öğretmek için hükümet dairelerinde kurslar düzenlenmişti. Harfleri az çok tanıyanlar için ise ikisi lisede, ikisi İsmet Paşa, biri Cumhuriyet, biri Hafız Recep ilkokulunda, biri fırkada, biri belediyede, günde sabahleyin ve gece birer saat olmak üzere sekiz kurs düzenlenmişti. Harfleri hiç tanımayanlar için de üç kurs açılmıştı. Bundan başka halk için dört dersane daha açılmıştır²⁴.

Sivas il merkezindeki bu faaliyetler devam ederken kazalarda da dersaneler açılmış, öğretim başlamıştı. Sivas milletvekilleri hem halkı aydınlatmak hem de çalışmalarını kontrol etmek için kazaları ziyaret etmişlerdi. Kızılırmak gazetesi bu haberi şöyle duyuruyordu:

“Muhterem mebuslarımız kazalarımızı dolaşarak seçmenleriyle görüşmekte ve yeni harfler hakkında halkı aydınlatmak ve bu husustaki faaliyeti kontrol etmektedirler.

Mebuslarımızdan Necmettin Sâdık, Şemsettin, İbrahim Alaaddin beyefendiler evvelki gün Kangal ve Divriği kazalarına gidip gelmişlerdir.

Rahmi Beyefendi Şarkışla, Yenihan, Hafik, Zara kazalarına giderek halkla sohbette bulunmuşlar ve yeni harflerin faydalarını izah eylemişlerdir. Haber aldığımızı göre Rasim, Ziya beyefendiler de Zara, Hafik, Gürün, Darende kazalarına gidecek ve buralarda okuma yazma işlerini düzenleyeceklerdir.”²⁵

Daha sonraki günlerde yine basında kursların devam ettiği, yenilerinin açıldığı, kursların nerelerde ve kimler tarafından verileceği haberlerini duyuyoruz:

²² Burhan Paçacıoğlu, Sivas Basınında Harf İnkılâbı, Cumhuriyet Üniversitesi yayınları, Sivas, 1990. s. 33.

²³ Paçacıoğlu, A.g.e. s. 41.

²⁴ Kızılırmak, 24 Eylül 1928.

²⁵ Kızılırmak, 24 Eylül 1928.

“Harfleri tanıyanlar için yedi, tanımayan memurine üç, toplam on ders-hane, ayrıca bir ders-hane de jandarmaya ayrılmıştır. Bunlardan başka halk için, üç erkeklere, bir kadınlara dört ders-hane açılmıştır. Yıldızeli, Şarkışla, Gürün, Darende, Zara, Divriği, Kangal kazalarında muallimler için ayrı, halk için ayrı birer ders-hane açılmıştır...”²⁶. 30 Eylül’den itibaren kahve gazinolar-da halkımıza yeni harfleri öğretmek için tayin edilen muallim beylerin isimle-ri aşağıdaki gibidir:

“Gündüz saat 12’den 13 ve gece 19’dan 20’ye kadar Meydan Camii ve ci-varındaki sıra kahvelerde muallim Seyid Ahmed, Mahmut, Mustafa Şahin bey-ler, Hükümet Çarşısı’ndaki kahve ve gazinolarda Şemsettin, Rıfat beyler. Nal-bantlarbaşı’ndaki kahvede Tefvik Bey, Hükümet Caddesi’ndeki kahve ve ga-zinolarda Yahya Hikmet, Şükrü, Bahattin beyler tarafından öğretim yapılacağı ilân olunur.”²⁷.

Açılan kursların sonuçları da yine Kızılırmak gazetesinde büyük bir övünç kaynağı olarak verilmiştir:

“Şehrimizde açıldığını haber verdiğimiz kurslardan memurlara ait olan-lar öğretimi tamamlamıştır. Memurlar imtihan edilmektedir. Şimdiye kadar 129 kişi belge almıştır.

Hanımlar için ve halk için açılan kurslar da 10 güne kadar nihayet bula-cak ve yeniden halk ders-haneleri açılacaktır.

İmam ve hatipler için açılan ders-hanede öğretim ilerlemektedir.”

“Ekim ayı başlangıcından itibaren vilayetimiz yeni harflerle resmî yazış-maya başlamıştır. Memurlarımız hemen hiç bir zorluk çekmiyorlar. İşlemler de evvelce olduğu gibi günü gününe devam etmektedir.”²⁸.

Kızılırmak gazetesi harf inkılâbı açısından en önemli faaliyetlerinden olan yeni harfler hakkındaki çalışmalarını da yakından takip ederek Dil Encüme-ni’nin tespit ettiği harfleri 20 Ağustos 1928 tarihli nüshasında “Yeni Yazımız Hakkında İzahat” başlığı altında halka şu satırlarla tanıtmıştır:

“Dil Encümenince tespit edilen yeni Türk harflerini sesli ve sessiz olarak iki kısımda yukarıda yazıyoruz. Yüce dahimiz Gazi Hazretleri’nin işaret bu-yurdukları gibi her vatansever Türk, bu yazıyı pek az bir zamanda öğrenmeyi kendine en büyük bir vazife bilmelidir.

²⁶ Kızılırmak, 4 Teşrin-i Evvel 1928.

²⁷ Paçacıoğlu, A.g.e. s. 46.

²⁸ Paçacıoğlu, A.g.e. s. 47-48.

Kızılırmak, aziz rehberinden aldığı ilham ve işaret üzerine okuyucularını aydınlatmayı millî bir vazife bilir.

Halkımız, yakın bir alâka ile yazılarımızı takip etmeyi ve yeni yazımız hakkındaki malumatı pek az zaman zarfında öğrenmeyi vatanî bir borç bilmelidir..”

Yine 20 Ağustos 1928 tarihli Kızılırmak gazetesinde halka, yeni harflerin imlâsıyla ilgili bilgiler de verilmektedir. “Başlıca İmlâ Kaideleri” başlığı altında yayımlanan ve iki sayı devam eden yazıda, bazı eklerin kelimeden (-) tire işaretiyle ayrıldığına dikkat çekilmiştir. Kelimelerin bu şekilde yazılışı ile ilgili uygulama, Atatürk’ün 21 Eylül 1928 tarihinde Başbakanlığa verdiği şu tebligatla kaldırılmıştır:

“Yeni harflerin yazımı konusunda alınan bu kararlar, okur yazarlara büyük kolaylık sağlamıştır. Kızılırmak gazetesi bununla ilgili görüşlerini 24 Eylül 1928 tarihli nüshasında şöyle ifade etmektedir:

“Aziz kurtarıcımızın son emirlerine dayanılarak bağlama çizgisinin kaldırılması umum tarafından şükranla karşılanmış ve istek ve gayretini artırmıştır.”²⁹

Mustafa Kemal Paşa, 23 Ağustos 1928 tarihinde Tekirdağ’dan başlayarak Bursa, Çanakkale, Gelibolu, Sinop, Samsun, Amasya, Tokat, Sivas ve Kayseri’yi içine alan bir yurt gezisine çıkmıştır. Gazi’nin bu geziden amacı, 9 Ağustos 1928 tarihinde Sarayburnu’nda yapmış olduğu konuşmadan sonra yeni harflerin memur ve halk arasındaki öğrenilme derecesini kontrol etmek ve halkı bu konuda aydınlatmaktır.

Kızılırmak gazetesi de Gazi’nin bu gezisi hakkında okuyucuya sık sık haberler yayımlayıp, O’nun Sivas’a geleceğini 17 Eylül 1928 tarihli nüshasında halka müjdelerken, şehirde yapılan hazırlıklarından da söz etmektedir. Bu haberde yer alan son cümle “Aziz Gazi Geliyor” yeni harflerle basılmıştır³⁰.

Atatürk’ün Sivas’a gelişi ve buradaki temasları yine basında yer almıştır. Hükümet Meydanı’nda toplanan Sivas halkını âdeta tahta başında imtihan etmiştir: “Gazi Hazretleri, halk arasından Abidin isminde bir kasabı tahta başına davet buyurdular. Abidin geldi, yeni harfleri henüz öğrenemediğini derin bir utanç duyarak arz etti. Gazi Hazretleri, kasap Abidin’e on dakika zarfında sedalı harfleri öğrettiler, ismini yazdırdılar.

Abidin her harfi öğrendikçe, hükümet meydanı alkışla çınılıyordu. Abidin ismini yazdığı zaman, meydan müthiş bir alkışla çınladı. Yaşa, varol büyük

²⁹ Paçacıoğlu, A.g.e. s. 50-52.

³⁰ Paçacıoğlu, Ay. es. ss. 85-86.

Gazi sesleri ufkumuzu sarsıyordu. Tahrirat Müdürü Basri Bey, Gazi Hazretlerinin şu cümlesini yazdı.

“Memnuniyetle görülüyor ki, muhterem Sivas halkı yeni harflerle okuma ve yazmayı az zamanda kolayca öğreneceklerdir.”

Bunu müteakip İsmet Paşa Hazretleri'ne saygı göstererek “Öğrenmişler Paşa” buyurdular ve “Teşekkür ederim, allaha ısmarladık” hitabıyla halka veda ettikleri anda da her taraftan yükselen alkışlar ve yaşa sesleri halkın gönlünden kopan sevgi hislerini gösteriyordu.”

Sivas'tan Şarkışla'ya gelen Gazi burada hükümet konağının önünde durarak, ayakta kahve içmişler ve memurları imtihan etmişlerdir. Halk arasında bir hocayı yanlarına davet ederek yeni harfleri öğrenip öğrenmediklerini sormuşlardır:

— Yaşım ilerledi. Henüz yeni harfleri öğrenmeye vakit bulamadım, diye sebep ileri sürmüştür.

Gazi Hazretleri:

— Şimdi size Kur'an da okutsam yanlış okursun. Bu hâl ile nasıl halka doğru yolu gösterebilirsin, demişler ve bir haftaya kadar yeni harfleri kesinlikle öğreneceksin buyurmuşlardır.

Kaza kaymakamı beye de:

— Hafta nihayetinde hoca efendiyi imtihan et! Neticeyi bizzat bana yaz, diye emir buyurmuşlardır.

Bu esnada diğer bir hoca efendiyi çağırarak, yeni harfleri yazmışlar ve bir köy hocası olmasına rağmen harfleri öğrenmiş olmasından dolayı takdirlerini söylemişlerdir.”³¹

3 Kasım 1928 tarihli resmî gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren Türk harflerinin kabulü hakkındaki kanun da 6 Kasım 1928 tarihli Kızılırmak gazetesinde yer almıştır. Harf inkılâbının son hamlesi de böylece Sivas'ta noktalanmış oluyordu.

DİĞER İNKİLÂPLAR

1925 yılından sonra hız kazanan inkılâp hareketlerinde yukarıda da açıklandığı gibi Sivas asla geri kalmamış, bir çoğunda önceden hareket dahi etmiştir. Bu başlık altında ana hatlarıyla, yapılan diğer inkılâpların Sivas'taki yansımaları ele alınacaktır.

³¹ Paçacıoğlu, A.g.e. s. 100-103.

Çağdaş uluslar seviyesine ulaşabilmek için, kullanılan ortak dili yakalamak gerekiyordu. Bunlardan birisi uluslararası saat ve rakamların kullanılması idi. Bu iki konu Sivas basımında şöyle yer alıyordu:

“Sivas’ın bir eski kalesi önünde bir eski saati var. Bu saat alaturka çaldığı zaman civar mahalleler çok istifade ediyordu. Saatler alafranga olunca saat de şaşırı. Halkda şimdi bu saatlerin vuruşları başlı başına bir âlem. Saatin muntazam işlemesi için bir adama evkaf dairesi maaş veriyor.”³²

6 Haziran 1928 tarihli 88-124 numaralı Kızılırmak gazetesinde başlıkta yer alan bu rakamlar latin rakamları ile yazılmıştı³³.

Enanın Türkçe olarak okunması da Sivas’da ilgiyle karşılanmıştı. “Türkçe Ezan” başlığı ile verilen haberde “Vali Süleyman Sami Beyefendi, Ali Ağa Camiinde (ezan okuma) dersini alan müezzin efendileri ve ezan talim ettiren lise musiki muallimi Sarı Hatipoğlu Muzaffer Bey’i dinlemiş ve muvaffakiyetlerine memnun kalmışlardır. Pazartesi gününden itibaren bütün camilerde okunan Türkçe ezan ve kaameti daha müessir bulan yüzlerce halk vecihle dinlemiştir.”³⁴

“Mahalle adlarının Türkçeye çevrilmesi, belediyenin olağanüstü yaptığı bir toplantıda kabul edilmiş ve mahalleler Türkçe adlarını almıştır.”³⁵ Bu mahallelerin isimleri basında bir liste olarak da yer alacaktır³⁶.

Eski toplumsal düzenimizde soyadlarının olmaması, bunun yerine, sadece bazı ailelerin dinî, sosyal ve asalet kaynaklı bazı lakaplar taşıması Türk milletinin çağdaşlaşmasındaki engellerden biri idi. Bu bakımdan 21 Haziran 1934 tarihinde çıkarılan soyadı kanunu³⁷ ile her aile bir soyadı almak zorunda idi. Bu çağdaş atılım da Sivas’da ilgi ile izlenmişti. “Valimiz Bay Süleyman Sami, soyadı töresine göre kendisine “Kepenek” soyadını almışlardır³⁸.” Kepenek, Sivas’a beş kilometre uzaklıkta bulunan bir suyun adıdır. Vali Bey bu suyun Sivas’a getirilme işiyle çok uğraşmıştır. “Bu işle çok meşgul olduğumdan soyadı kanunu çıktığı zaman bu suya izafeten ben de “Kepenek” soyadını

³² Kızılırmak, 10 Şubat 1927.

³³ Kızılırmak, 6 Haziran 1928.

³⁴ Sivas, 29.12.1932. Sivas Gazetesi 1878 yılında çıkmaya başlayan vilayet gazetesidir. Vilayet Matbaasında basılan gazete haftalık, bir ara haftada iki defa yayınlanmıştır.

³⁵ Sivas, 21 Eylül 1933.

³⁶ Sivas, 9 II. Teşrin 1933.

³⁷ Düstur-Üçüncü Tertip, Cilt 15 (Teşrin-i Sani 1933-Teşrin-i Evvel 1934), Ankara, 1934, s. 1282-1283.

³⁸ Sivas, 13 I. Kanun 1934.

³⁹ Meşhur Valiler-Elli Ünlü, Ankara, 1969, s. 612.

aldım.”³⁹ Posta Telgraf ve Telefon Umum Müdürü Nazif kendine soyadı olarak “Ergin”i almıştır.”⁴⁰

Soyadı alanların listesi basında yer almaktadır. Herkesin bir an önce soyadı alması için de çağrı yapılacak ve almayanların cezalandırılacağı bildirilecektir. “Soyadı almayanlara ilbaylar ve ilçelerde ilçebaylar birer ad verecektir. Vakit geçirmeden şu uğurlu kutsal işi yapalım.”⁴¹ “Soyadı kanunu müddeti 21 Temmuz 1936 günü bitecektir. Yapmayanlara 5 liradan 15 liraya kadar para cezası var.”⁴²

“... Bir toplum, bir millet, erkek ve kadın denilen iki cins insandan meydana gelir. Kabil midir ki, bir kütlenin bir parçasını ilerletelim, diğerini öylesine bırakalım da kütlenin hepsi yükselme şerefine erişebilsin? Mümkün müdür ki bir topluluğun yarısı topraklara zincirlerle bağlı kaldıkça diğer kısmı göklere yükselebilir?”⁴³

Bu anlayışla hareket eden Atatürk, ard arda yaptığı inkılâplar ve kanunlarla kadın ve erkeği eşit duruma getirirken kadını da çağdaş düzeye ulaştırıyordu. Basında yer alan bir yazıda “Çarşaf ve Peçe Son Günlerinde” başlığı altında Türk kadınının dış görünüşü de biçimleniyordu.

“Sokak başlarında, çarşı içinde gözlerimize çarpan, kaideleri orta yerde birleşmiş mahrut manzarasını belirten kadınların sayısı günden güne azalıyor. Sahnelerde kullanılan maskeler gibi her fenalığı gizleyen bu çarşaf içinde ne kadınlar yok ki... Çünkü başına bir çarşaf, yüzüne çifte peçe geçirdi mi artık kim olduğu bilinmez. Uray kurumu geçen salı günü toplantısında 30 Ağustos Zafer Bayramı’nda peçelerin ve 29 İlk Teşrin Ulusal Bayramı’nda çarşafın kaldırılmasını onayladı. Bu onaylama çarşaf giyip de şurada burada sürünen ve bu gizli perde içinde her türlü fenalığı yapanların işine gelmez. Fakat dünyanın özlü bir varlığı ve en değerli bir anası olan özayen Türk kadını bu çarşafı atmaktan hiç bir zorluk duymayacaktır.”⁴⁴

Atatürk’ün Türkiye’yi çağdaş uygarlık düzeyine çıkarmak amacıyla yaptığı inkılâpları, Sivas’da basına yansıdığı şekilde incelemeye çalıştım. Bir kısmına değindiğim inkılâplar karşısındaki tepkiler ise başka yazı ve araştırmaların konusu olacaktır.

⁴⁰ Sivas, 20 I. Kanun 1934.

⁴¹ Sivas, 21 Mart 1936.

⁴² Sivas, 27 Haziran 1936.

⁴³ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, C. II, 2. basım, Ankara, 1959, s. 216.

⁴⁴ Sivas, 24 Ağustos 1935.